

## DE EERSTE KRANT

In deze krant willen we vertellen over een aantal vrouwengroepjes en de dingen waar ze zich mee bezig houden. Aangemoedigd door berichten over de vrouwenbeweging in het buitenland zijn er een aantal groepjes ontstaan van vrouwen die gingen praten over hun *eigen* problemen. Het doel van deze praatgroepen is, erachter te komen hoe het komt dat de vrouwen allemaal in een tweederangshokje zitten in deze maatschappij en zich er steeds wéér in laten trappen. Waarom laten de vrouwen zich telkens opnieuw de rol opdringen van huissloof, kinderkokster, sekssymbool? Vrouwen zijn niet gewend aandacht voor hun problemen op te eisen, we staan altijd voor anderen klaar en zijn snel geneigd onszelf op de achtergrond te plaatsen. In de praatgroepjes is iedereen even belangrijk en krijgt een ieder aandacht. In het begin worden veel problemen op tafel gelegd met het idee van 'dat heb ik alleen maar'. Maar al snel blijkt dat het helemaal geen individuele problemen zijn, dat ze door de meeste vrouwen uit de groep gedeeld worden. Er blijken 'vrouwenproblemen' te bestaan, die we als zodanig nooit onderkend hebben, omdat we er nooit aan dachten vrouwen als een groep te bekijken. Wij worden niet zozeer als goedkope arbeidskracht of als opvoeder onderdrukt, maar als vrouw. Dat wil zeggen, alleen maar omdat we vrouw zijn krijgen we de slechtst betaalde baantjes, moeten we zorgen voor man en kinderen, moeten we 'liefdewerk' doen. Er is niets slechts aan dat werk op zich, alleen de maatschappelijke waardering maakt het tot slavenwerk. Waarom willen we geen mannen bij onze groepen? Precies omdat onze onderdrukking voortkomt uit het feit dat we vrouw zijn. Wie blijft er dan nog over om ons te onderdrukken? De man. Zo zit de maatschappij in elkaar, of de mannen dat nu leuk vinden

of niet. Daarom moeten de vrouwen zich eerst bewust worden van hun positie als vrouw en dat gaat veel moeilijker als de mannen erbij zijn. De vrouw is vrouw omdat er mannen zijn (en dus ook omgekeerd). De rottige positie van de vrouw is een gevolg van het feit dat de positie van de man hoger gewaardeerd wordt. Dus voorlopig moeten we in onze groepjes aan de slag zonder mannen.

Veel mensen, en jammer genoeg ook veel vrouwen, menen dat een beweging voor vrouwenbevrijding op de tweede plaats komt. Het allerbelangrijkste zou de klassenstrijd, het omverwerpen van het kapitalisme, zijn. Als de maatschappij maar eenmaal veranderd is, het economische systeem veranderd, dan zouden de vrouwen ook niet meer onderdrukt worden. Jammer genoeg zien we dat in bijna alle maatschappijen, ongeacht hun politieke en economische systeem, de vrouwen geen enkele macht hebben en in meerdere of mindere mate als dienstmeid worden gebruikt. Kennelijk is het niet zo dat de vrouwenonderdrukking 'vanzelf' wordt opgeheven, er moet voor gevochten worden! Wij geloven dat de onderdrukking van de vrouw een wezenlijk onderdeel vormt van dit kapitalistische systeem, maar dat een socialistische maatschappij geen garantie inhoudt voor een betere relatie tussen mannen en vrouwen. Daarom richten wij ons nu op de bevrijding van de vrouw als onderdeel van die ene strijd voor een betere maatschappij. Wij zijn ons ervan bewust dat de man in onze samenleving niet te benijden is en ook een rol vervult, waarmee hij het niet altijd eens is. De vrouwen hebben tot nu toe echter altijd in het verdomhoekje gezeten, we gaan ons nu eens met onze eigen problemen bezig houden. We hebben vaak genoeg voor andere revoluties gevochten zonder er zelf een haar beter van te worden.

## WIE ZIJN WIJ

Wie zijn wij? We zijn een groepje vrouwen die zich bezighouden met de positie van de vrouw in deze maatschappij. We zien dat er veel mis is, erg veel, en we willen er achter komen hoe dat ontstaan is, waardoor het in stand wordt gehouden en hoe het te veranderen is. Dat betekent dat we ons moeten bezighouden met geschiedenis, politiek, psychologie en dergelijke. De mens is zo verweven met zijn/haar maatschappij dat het erg moeilijk is er precies achter te komen hoe alles in elkaar past. Sommigen van ons hebben gewerkt in actiegroepen als Dolle Mina en Man-Vrouw-Maatschappij of doen dat nog. We groeien met onze kennis mee, wat betekent dat we steeds weer nieuwe manieren ontdekken om dit probleem aan te pakken. Door eigen ondervinding hebben we gemerkt dat het werken in kleine groepjes een erg goed begin kan zijn tot begrip van onze positie als vrouw. Zodra we inzien en erkennen dat het onszelf aangaat, dat het probleem heel dicht bij ons bed is, kunnen we gaan zoeken naar de juiste manieren om dat probleem op te lossen. Je kunt niet iets veranderen zonder dat je het tot in je

botten voelt waar het om gaat. Of dat nu gaat om arbeiders, kunstenaars, homofielen of wat ook, als je alleen maar verteld krijgt dat iets niet deugt, zegt het je nog niets. Uit boeken en bladen uit het buitenland weten we dat de methode om tot inzicht te komen via diepgaande gesprekken in kleine kring, op wijde schaal toegepast is en wordt. (Trouwens niet alleen voor wat betreft de vrouwen, denk bijvoorbeeld ook aan sensitivity training, werkkampen en volkshogeschoolkursussen.) Het verhaal van de Amerikaanse vrouw vinden wij heel duidelijk, hoewel de lezeres zal moeten bedenken dat enkele dingen heel speciaal op Amerikaanse toestanden slaan. Maar we vinden dat dat meer een kwestie van intensiteit is, in principe gaat het om dezelfde dingen.

In Amsterdam hebben we samen met andere groepen een 'open avond' georganiseerd. Op die avond kunnen alle vrouwen komen, en beginnen met elkaar te praten. Het is de bedoeling dat daaruit gesloten groepjes ontstaan. En dat gebeurt ook. Zo nu en dan komen die groepjes bij elkaar, en dat is meestal een feestelijke gebeurtenis. Die avond is al-

tijd op dinsdag, om acht uur 's avonds, en altijd op het volgende adres: Corrie Mandersloot, Zocherstraat 33, Amsterdam. Er is ook altijd iemand (of meer) van de al bestaande groepjes aanwezig om te vertellen hoe het in zo'n groep kan toegaan, voor zover daar behoefte aan bestaat.

Er moet veel gepraat worden, en ook veel gelezen. We moeten komen tot theorievorming. Er moeten nog meer praktische dingen gedaan worden dan nu

al gedaan wordt. Bijvoorbeeld crèches, overblijfsgelegenheden, oppas, ga maar door. Er moet een vrouwen centrum komen, waar je terecht kunt met problemen of zomaar gezellig wat zitten met koffie. Maar daarvoor zijn veel mensen nodig. En niemand heeft veel tijd, of wel? Alleen kunnen we niets uitspreken, maar, zoals de oude feministen al zeiden: eendracht maakt macht.

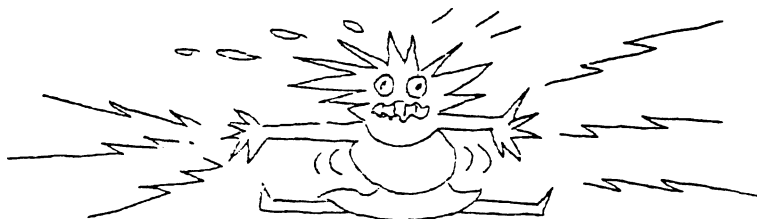
## ★ ER ZIJ LICHT ★ ★ ★

1 | 1972

Veel vrouwen willen eenvoudige elektrische klusjes niet opknappen omdat ze denken dat het toch mannenwerk is, of te ingewikkeld en gevaarlijk. Dat is gewoon niet zo, kijk maar.

Peertje aanleggen en reparatie daarvan

**Materiaal:** stekker, snoer (vragen aan ijzerwinkel welke dikte), fitting (wel een goeie kopen), schakelaar (ergens in het snoer), schroevendraaier, scherpe schaar of scheermesje.



★ ★ ★

### stap 1: stekker aan snoer maken

- het snoer aan 't eind zo'n 2 cm splijten met schaar of scheermes
- buitenste laag plastic eraf trekken
- er komen nu twee plastic draadjes vrij (blauw en zwart bv.)
- 1 cm daarvan voorzichtig verwijderen door rondom af te snijden
- draai de koperen plukjes draad samen tot twee stevige draadjes
- draai middelste schroef van de stekker los, er zijn nu twee stukken
- maak het koperen klemmetje los (2 schroefjes)
- steek de twee koperdraadjes in elke stekker, tot aan het plastic
- draai de schroefjes aan
- leg de stekkers op hun plaats, leg het snoer onder het klemmetje en draai dat aan
- draai de stekker weer in elkaar

### stap 2: fitting aan snoer maken

- neem het andere einde van het snoer
- draai de fitting uit elkaar
- splijt en bewerk het snoer als boven
- steek de koperen stukjes boven in het zwarte deel van de fitting, tot aan het plastic. Zorg ervoor dat de twee koperen draadjes elkaar niet raken
- zet de draadjes vast met de twee kleine schroefjes
- schroef de fitting weer in elkaar

### stap 3: schakelaar maken

- zoek uit waar in het snoer je de schakelaar wilt hebben
- haal op die plaats zoveel van het buitenste plastic

weg als de schakelaar lang is

- zorg ervoor dat de binnenste plastic draadjes heel blijven
- knip een van de plastic draadjes door en leg een beetje koperdraad bloot aan beide kanten
- schroef de schakelaar uit elkaar
- draai de twee kontaktschroefjes los
- steek de beide eindjes draad in de twee contacten en draai ze vast
- het andere plastic draadje blijft heel
- leg dat gewoon in de schakelaar
- schroef de schakelaar in elkaar

### stap 4: licht (algemeen)

- zorg ervoor dat de koperen draadjes elkaar nergens raken, leg niet te veel (ook niet te weinig) koperdraad bloot
- draai alles steeds stevig aan
- hang de lamp niet aan zijn snoer op, maar aan een apart touw of zo
- bevestig het snoer aan de muur uitsluitend met de daarvoor bestemde klemmetjes, sla geen spijkers door het snoer
- vraag in de elektriciteitswinkel welke fitting, snoer en schakelaar bij welke lamp hoort. Hoe sterker de lamp, hoe sterker de uitvoering van alles moet zijn
- als je een plafondlamp of iets dergelijks (vast, zonder stekker) repareert, draai dan de stop even los

### stap 5: stoppen

De stroom komt het huis binnen via de stoppen (zekeringen), die hem over de verschillende contacten verdelen. Elke stop kan een bepaalde hoeveelheid stroom doorlaten, als het te veel wordt smelt de zekeringsdraad in de stop door, zodat de stroom ophoudt. Je kunt zelf uitrekenen hoeveel licht enz. je op een stop kunt zetten; met behulp van de formule  $W = V \times A$  (watt = volt maal ampère). Volt is de netspanning, de 'druk' die op het elektriciteitsnet staat, deze is altijd dezelfde in Nederland, 220 V. Watt is de hoeveelheid stroom die verbruikt wordt, bv. in een lamp. Op de lamp, ijskast, radio, kachel etc. staat altijd de hoeveelheid watt. Ampère is de 'doorlaat', en die staat vermeld op de stop. Gewoonlijk, voor normaal huisgebruik, is een stop van 10 of 12 A goed. Om nu uit te rekenen hoeveel licht enz. je mag aansluiten, neem je de formule:  $W$  (onbekend) =  $V$  (220)  $\times$   $A$  (zeg 10),  $220 \times 10 = 2200$  W. De verschillende contacten in een huis zijn in enkele groepen ingedeeld, elke groep heeft een stop. Je kunt dus 's avonds uitzoeken wat op welke stop aangesloten is door de stoppen een voor een los te draaien.

# VROUW ZIJN IS

- ▼ •hard trappelen in je moeders buik, waarop zij te horen krijgt 'als het zo te keer gaat, zal het wel een jongen zijn'
- ▼ •30 seconden na je geboorte een *rose* kaartje aan je wieg krijgen en daarna in een *rose* dekentje gepakt worden
- ▼ •op de kleuterschool in de poppenhoek moeten spelen, terwijl je eigenlijk de hijskranen veel leuker vindt
- ▼ •de woorden 'snoezig' en 'keurig' leren haten
- ▼ •het etiket jongensachtig opgeplakt krijgen wanneer je alleen maar in die boom wilde klimmen om ver te kunnen zien
- ▼ •met je benen gekruist leren zitten nog voordat je met je voeten bij de vloer kunt komen
- ▼ •jongens haten omdat zij dingen mogen doen die jij niet mag, en dan te horen krijgen dat jongens haten een fase is die weer over gaat
- ▼ •leren dat iets wat jij doet 'stout' is, maar dat je broertje 'flink' is als hij hetzelfde doet
- ▼ •volwassenen zien grinniken als je zegt dat je dokter of timmerman wilt worden als je groot bent — en leren zeggen dat je mamma of zuster wilt worden
- ▼ •dat men je absoluut nooit iets verteld heeft over menstruatie zodat je denkt dat je doodbloedt als je de eerste keer ongesteld wordt — of
- ▼ •dat je alles van te voren uitvoerig is verteld door de kinderen op school, die giechelen en je laten merken dat het allemaal vies is — of
- ▼ •voorbereid zijn door je moeder die er telkens weer de nadruk op legt dat het niet vies is, maar dat wel half-fluisterend doet
- ▼ •je voor de eerste keer — maar niet voor de laatste keer — trots en beschaamd voelen over je eigen lichaam
- ▼ •je rot schamen omdat je moeder je geen beha wil laten dragen en jouw borsten zijn groter dan die van de andere meisjes, en ze wiebelen als je hard loopt en je zit de hele tijd met je armen gekruist voor je borst
- ▼ •je eigen lichaam leren haten omdat je: te kort of te lang bent, te dik of te dun, te dikke dijen of een te dik middel hebt, te grote oren of te piekerig haar, te korte hals of te lange armen, kromme benen, puntknieën, dikke kont, of wiebeltenen kortom, *iets dat zou kunnen* maken dat jongens je niet leuk vinden
- ▼ •met angst de zomer tegemoet zien omdat dan meer van je lichaam en zijn onvolmaaktheden zichtbaar is
- ▼ •je wenkbrauwen epilieren/je haar bleken/je oksels ontharen/aan de lijn doen/vaginale deodorants onderzoeken/je nagels bijten en daar de pest over in krijgen en moeizaam bijvijlen wat er van over is
- ▼ •wiskunde of geschiedenis leuk vinden en er terloops op gewezen worden dat jongens afknappen op slimme meisjes
- ▼ •er terloops op gewezen worden dat andere meisjes op slimme meisjes afknappen
- ▼ •tenslotte zelf afknappen op slimme meisjes, achter raken, slechte cijfers krijgen waardoor de andere kinderen je eindelijk aardig gaan vinden
- ▼ •dodelijk verliefd worden op een meisje of een lerares en horen dat je dat niet kunt doen
- ▼ •naar je eerste dansavond gaan en er van te voren over dromen en het daarna afschuwelijk, maar dan ook afschuwelijk vinden, omdat je verkeerd danste, knoeide met je drankje, je niet werd gevraagd, je alles verkeerd zei
- ▼ •er absoluut van overtuigd zijn dat je een stommeling, een uilskuiken, een trut, een mislukking bent
- ▼ •ontdekken dat alles wat de moeite waard lijkt in het leven 'onvrouwelijk' is, en leren het het absolute einde te vinden vrouwelijk en 'aardig' te zijn
- ▼ •masturberen en in doodsangst zitten dat je gek zult worden of onvruchtbaar of je maagdevlies kapot zult maken
- ▼ •je eerste echte gesprek met je moeder hebben en alles te horen krijgen over haar vroegere hoop en verloren ambities en hoe je er toch niets aan kunt doen, zo is het nu eenmaal met het leven, de seks, de mannen, de fabriek — en van haar houden en tegelijk de pest aan haar hebben omdat ze zo murw geslagen is
- ▼ •je eerste echte gesprek met je vader hebben en alles te horen krijgen over zijn vroegere hoop en verloren ambities, en dat de vrouwen het eigenlijk makkelijker hebben en 'wat een man eigenlijk van een vrouw wil' — en van hem houden en tegelijk de pest aan hem hebben, omdat hij ook je moeder murw geslagen heeft
- ▼ •piekeren over 'hoe ver' je zal gaan met de jongen die je echt graag mag. Zal hij dan geen respect meer voor je hebben, zul je een 'afgelikte boterham' worden? Of voor het geval van niet, ben je dan een stijve trut? Je lullig voelen omdat je gewoon niet kan doen wat jij graag wilt
- ▼ •slaande ruzie met je vriend hebben die steeds maar loopt te roepen hoe gefrustreerd hij is als hij 'het niet doet' terwijl het niet bij hem opkomt dat jij ook wel eens tegen de muur opvliegt, wat je misschien niet durft te zeggen
- ▼ •tenslotte toch neuken en je liezen en billen en dijen doen pijn en je bent helemaal nat en misschien bloed je wel en het was helemaal niet zoals in de films maar Jezus Kristus je bent in ieder geval geen maagd meer en is dit het nu? En hij maar vragen: ben je klaar gekomen?
- ▼ •er achter komen dat je een abortus moet hebben en nu echt voor het eerst merken hoe je vriend, je ouders, de maatschappij waarin je leeft over je denken
- ▼ •merken dat je in alle banen die voor je openstaan harder moet werken voor minder geld dan de mannen
- ▼ •vernederd worden door de mannen op kantoor die vinden dat je een stijve trut bent als je niet flirt en dat je



---

een makkie bent als je gewoon en aardig doet

- heel erg taktvol leren zijn als je mannen onder je hebt werken. In de praktijk komt dit geval niet veel voor
- afdelingshoofd of direktice worden en dan gevraagd worden of je de hapjes voor het kantoorfeestje wilt klaarmaken
- dikker worden of bloeden of je gewoon helemaal rot voelen als je de pil hebt, of alleen maar als de dood zijn van al die enge verhalen erover
- op vakantie in je volkswagenbusje merken dat je spiraaltje verschoven is en in je vlees begint te prikken
- je afvragen waarom we wel direkte kleuren-tv reportages van de maan kunnen krijgen en geen gewone, veilige voorbehoedsmiddelen
- er de pest in hebben omdat je bij je huwelijk je eigen naam (trouwens je vaders naam) moet veranderen
- al van zes uur 's morgen op zijn op je trouwdag met je hele familie en al je kennissen om je heen die je niet eens aardig vindt en doodop zijn van al dat staan en je jurk niet kreuken en van de huwelijksplechtigheid en de receptie en het heen en weer gerij en nu alleen met die vent zijn die met je wil 'slapen' — of:
- niet trouwen en alleen maar samenwonen en merken dat het precies hetzelfde is als getrouwd zijn en dat jij het bent die voor het 'alleen maar' moet opdraaien
- je rol volmaakt spelen, speciale gerechten klaarmaken enz., terwijl je weet dat je toch niet aan het ideaal van Avenue of Margriet zult kunnen beantwoorden
- 'drop-out' worden en samen een fijne kommune beginnen en volle rijst koken in plaats van Lassie's toverrijst
- merken dat je echtgenoot je verveelt in bed
- voor de eerste keer een orgasme simuleren: afkeer, frustratie en opluchting (omdat hij toch nooit enig verschil merkte)
- je schuldig voelen omdat je geen orgasme had: wat is er mis met je?
- merken dat je echtgenoot jou vervelend vindt in bed. Wanhoop: wat deed je verkeerd?
- graag willen weten wat hij prettig vindt in bed en hem niet durven zeggen wat jij fijn vindt
- jaloers zijn en daarom de pest aan je zelf hebben
- bepaalde boeken, die je leuk had kunnen vinden, verafschuwen, omdat hij ze het eerst leest en je er alles over verteld heeft
- weer naar school willen, aan iets meedoen, iets willen doen, waarom, heb je niet genoeg aan je huis, wat is er mis met je?
- thuiskomen van je werk en weer aan het werk moeten: de boodschappen uitpakken, eten klaarmaken, afwassen enz.
- 'dank je wel' zeggen als je man eindelijk zelf zijn eten klaarmaakt nu jij zowat op sterven ligt met griep
- zwanger worden, en alle moeder-aarde gezijs van iedereen moeten aanhoren en rondlopen met een glimlach op je gezicht
- dat de mannen op straat en in bussen en taxis je nu eindelijk niet als staarobject beschouwen, nu zien ze je als Instandhouder van de Soort
- je verantwoordelijk voelen voor allerlei levens — die van je man en van je kinderen, maar nooit, nooit voor je eigen leven
- andere vrouwen haten die: jonger, vrijer, ongetrouwd zijn, geen kinderen hebben, een baan hebben, carrière hebben gemaakt — doet er niet toe wat — de pest aan je zelf hebben omdat je de pest aan hun hebt
- ontzettend je best doen het patroon niet te herhalen, en je erop betrappen dat je je dochter zit te vertellen 'dat ze zich als een dame moet gedragen', of je zoon waarschuwt 'niet zo meisjesachtig te doen'.

Vrij vertaald uit 'Sisterhood is powerful'.

---

## PRATEN EN ZWIJGEN

21972

Een moeilijkheid waar we lang mee gezeten hebben zonder dat we het duidelijk in de gaten hadden, was dat aan wat sommige vrouwen in de groep vertelden meer waarde werd gehecht dan aan wat anderen zeiden. Het werd pas duidelijk toen het ons op ging vallen dat altijd dezelfde mensen het woord namen en altijd dezelfde die niets zeiden of zelfs helemaal uit de groep verdwenen. Toen we erover gingen praten bleek dat sommige vrouwen ongemerkt een soort leiderspositie waren gaan innemen, en dit bleek weer min of meer samen te hangen met hun ruimere ervaring in het spreken in grotere groepen, vergaderingen e.d. Zij vormden een uitzondering op een meer bij de traditionele vrouwenrol passende regel, nl. dat vrouwen op grotere bijeenkomsten hun

mond niet open doen en daardoor gemakkelijk te beïnvloeden zijn door mensen die dat wel doen. Dit gebeurde dan ook in onze groep. De vrouwen die altijd zo zwijzaam waren bleken het gevoel te hebben dat hetgeen zij dachten niet belangrijk was in het licht van het feminisme. Tegelijkertijd was er een bepaalde gang van zaken ontstaan waarbij alle opmerkingen en ervaringen die de stillere vrouwen toch naar voren probeerden te brengen, onder de tafel verdwenen. Er werd naar hen niet geluisterd. Zij zelf kregen het gevoel dat zij hun meningen en gedachten moesten aanpassen aan de ideeën van de 'leiders'-vrouwen, die dan als 'het feminisme' overkwamen.

Dit is natuurlijk een erg gevaarlijke situatie voor een

---

vrouwenpraatgroep. Allereerst is iedere ervaring van elke vrouw belangrijk voor het feminisme — wie heeft trouwens de definitie van 'het feminisme' in haar zak? — en verder is het enorm frustrerend voor iemand die heel persoonlijke dingen verteld heeft om te merken dat ze niet geaksepteerd wordt. Iedereen moet in een praatgroep vrij kunnen vertellen wat zij denkt en voelt, en omdat iedereen een verschillend verleden heeft zullen er veel verschillende manieren zijn waarop ervaringen verteld worden. De ene vrouw is aktiever in het vertellen, de andere wacht liever af, hoewel op grond van de bestaande

rolverdeling verwacht kan worden dat de meeste vrouwen zullen afwachten. Maar om allemaal iets te kunnen leren van de groep moet iedereen gelijke kansen hebben om aan het woord te komen, en moet het ontstaan van opinie-leiders voorkomen worden. Dit gaat niet vanzelf. Wij proberen het nu door de aktieve praatsters telkens wat meer aan te zetten tot luisteren en de stille zwijgers vragen te stellen en uit te nodigen over zichzelf te vertellen. Verder door behalve op de overeenkomsten tussen alle vrouwelijke ervaringen, ook meer op de individuele verschillen te letten.

## OVER AKTIES

2 | 1972

Er valt heel wat te doen:

Aan Loes Mallee, geologiestudente die niet mee op expeditie mag omdat ze een vrouw is — zie hieronder.

Aan het vrouwenkongres over de onderdrukking van de vrouw — zie elders in dit krantje.

Aan een frans kongres op 13 en 14 mei in Parijs — zie elders in dit krantje.

Aan een duits kongres over abortus op 11 juni — ook elders in dit krantje.

Aan de Nieuwe Linie die een kongres wil(de) — want

ze schijnen er inmiddels al van overtuigd te zijn dat het een tamelijk onhaalbaar en onzinnig plan is, met alle nederlandse vrouwenklups in september.

Aan Dolle Mina die gaat samenscholen over Radikaal Feminisme en haar problemen.

Aan Germaine Greer, die naar Nederland zou komen en van wie we ons afvroegen of ze ook nog wel eens met vrouwen = met ons, zou willen praten ... maar ze is niet gekomen ... naar Nederland, wel te verstaan.

## RIJTJE

2 | 1972

vrouwtelpakje  
vrouwderijn  
rovrouw  
avrouwdel-broodje  
vrouwkement  
vrouwequin  
vrouwuskript  
vrouwager  
vrouwdaat  
vrouwipuleren  
vrouwifest  
vrouwoevre  
vrouwicure  
vrouwdement  
vrouwdoline  
vrouwdril  
vrouwiak  
vrouwna  
vrouwometer



## KINDEREN KRIJGEN

2 | 1972

Zo langzamerhand weten we wel zo ongeveer welke rol van de vrouw in deze maatschappij wordt verwacht: zij moet echtgenote en moeder zijn. Naarmate je meer met de vrouwenbeweging te maken krijgt en je over deze dingen gaat denken, begint dat oude ideaalbeeld te verbleken. Je begint meer over je eigen leven na te denken, waarom je bepaalde beslissingen hebt genomen, wat je motieven waren. Ook ga je bedenken hoe je je leven kunt veranderen, zodat je niet meer alleen een verlengstuk van

anderen bent, hoe je een zelfstandig mens kunt worden. Maar er is één ding dat eigenlijk niet (erg) aangetast wordt in je heroriëntatie: het idee van het moederschap blijft overeind staan. Het is heel logies dat je je niet helemaal los kunt maken uit de opvoeding die je hebt gekregen. Ideeën en opvattingen die er van jongsaf aan zijn ingestampt, kun je niet zomaar kwijt raken doordat je duidelijker inzicht hebt gekregen in het functioneren van de maatschappij en jouw rol daarin.

Maar toch is het opmerkelijk dat nu juist het Moederschap, de natuurlijke Opgave der Vrouw, zo diep in onze geest verankerd zit. Je weet dat je in de huidige omstandigheden, als je een kind krijgt een he-leboel moet laten schieten. Je bent een aantal jaren flink aan huis gebonden, je werk of studie lijdt er onder, je neemt een enorme verantwoording op je, maar toch ben je bereid al die nadelen te accepteren voor die ene Grote Vreugde, het Moederschap. Zou er dan toch een 'natuurlijk' moederinstinct zijn?!

Of zijn er *maatschappelijke* oorzaken te vinden voor deze drang naar het moederschap? Er zijn weinig mogelijkheden voor de vrouw om in de maatschappij iets te presteren. Een zelfstandige vrouw die een carrière heeft opgebouwd wordt vaak met scheve ogen bekeken. Een vrouw die opgaat in haar werk wordt beschouwd als een stakker die compensaties zoekt voor haar gemiste kansen. Eigenlijk is kinderen krijgen de enige daad die je als vrouw kunt stellen en die voor honderd procent door de maatschappij geaccepteerd wordt. Zoals Alice Schwarzer in de Nieuwe Linie schrijft: 'De enige creativiteit die de maatschappij aan de vrouwen toestaat is het moederschap'.

En omdat de vrouw zo slecht funktioneert in de maatschappij en het moederschap eigenlijk het enige is waarin ze iets betekent, moet ze ook uit de relatie met haar kind alles halen wat haar in het maatschappelijk verkeer onthouden wordt. Door dat kind is ze iemand, het kind houdt van haar, of ze nu mooi, lelijk, intelligent of dom is. Bij het kind kan ze alle liefdesgevoelens uiten, die ze in de rest van de maatschappij niet kwijt kan, omdat ze daar als

vrouw aan allerlei verwachtingen moet voldoen (zoals mooi, lief, begrijpend enz. zijn) die ze vaak niet waar kan maken. Je zou dus — nogal zwart-wit — misschien kunnen stellen dat veel vrouwen kinderen krijgen vanuit een puur maatschappelijke dwang. Aan de ene kant wordt er door de buitenwereld druk op hen uitgeoefend ('Hoe lang ben je nu al getrouwd, heb je dan nog geen kind?'). Aan de andere kant hebben ze — door de positie die ze in de maatschappij innemen — geen andere uitlaatklep voor hun frustraties.

Over 't algemeen doen we niet zo'n moeite om te beargumenteren waarom we een kind willen. Als we al een verklaring vinden is dat bv.:

- omdat het gewoon fijn is
- omdat we de liefdesrelatie willen bevestigen door samen iets te maken
- omdat we een nageslacht willen
- omdat we dat, wat onze ouders aan ons verpest hebben, willen proberen beter te doen.

Zo zijn er nog heel wat redenen te vinden waarom we een kind zouden willen. Maar ik vraag me toch af of dit niet allemaal rationalisaties zijn van de bovengenoemde 'dwangsituatie'.

Kinderen krijgen is een bij uitstek egoïstiese daad, die we nu gelukkig wat meer kunnen reguleren. Als het zo zou zijn dat deze daad inderdaad wordt ingegeven door *maatschappelijke onlustgevoelens*, dan is dat toch eigenlijk een heel droevige zaak. Je zet een nieuw mensje op de wereld om je frustraties — als vrouw — af te kunnen reageren. Of je nu besluit dat je kinderen wilt, of niet, eens goed nadenken wáárom je het wilt, kan nooit kwaad.

---

## DE POT VERWIJTEN

2 | 1972

Op Amstel 9 loopt het niet voor iedereen even lekker. Van de ongeveer 150 vrouwen die op het ogenblik de praatgroepen vormen, bestaat tenminste 20% uit homovrouwen. Dit hoge percentage (van alle Nederlandse vrouwen is maar 4 à 5% overwegend of uitsluitend homoseksueel) homoseksuele vrouwen heeft een aantal heteroseksuele vrouwen reeds problemen opgeleverd.

Voor sommigen van hen begint het van te voren al. Ze weten dat er homoseksuele praatgroepen zijn en dat ze op Amstel 9 met homoseksuele vrouwen zullen worden gekonfronteerd. Ze zitten er op Amstel 9 minder argeloos bij dan de anderen. Ze letten op. En ze zien het dan ook als twee vrouwen elkaar bij wijze van begroeting kussen, iets wat de anderen nauwelijks opvalt maar die letten er dan ook niet speciaal op. Enger wordt het als ze tijdens de bijeenkomst merken dat een andere vrouw hen aandachtig aankijkt. Juist omdat ze zich van te voren afvroegen, hoe dat nou zou gaan, met al die homoseksuelen erbij, denken ze meteen het mikpunt van homoseksuele avances te zijn. Ze voelen zich weer in de vrouwenrol gedrongen. Onbeschrijfelijk wordt de ellende als na afloop een onbekend vrouwspersoon op je afkomt en plompverloren zegt: ga je mee? Precies als anders, bij de mannen, moe-

ten ze weer een smoes verzinnen. Want om even plompverloren nee te zeggen, daarvoor ben je te overdonderd en bovendien kun je die homoseksuele vrouwen niet voor het hoofd stoten, dan voelen ze zich gediskrimineerd.

Een andere categorie vrouwen die het op Amstel 9 moeilijk heeft zijn die vrouwen die, in de praatgroepen of anderszins in het emancipatieproces, hebben ontdekt dat niet alleen mannen interessant en aardig zijn. Ze hebben gemerkt dat ze een bepaalde vrouw zo aantrekkelijk vinden dat je het niet anders dan verliefdheid kunt noemen, en ze zijn bezig deze verliefdheid te effectueren met, heel voorzichtig nog, aanrakingen en liefkozingsen. Het woord homoseksueel schrikt hen af. Als ze er al over praten dan noemen ze zich bij voorkeur biseksueel, dat klinkt minder erg. Ook deze vrouwen moeten uitingen van (vermeend) homoseksueel gedrag wel opvallen en ze zullen die uitingen al gauw afstotend vinden omdat zij homoseksueel gedrag in feite nog niet hebben geaccepteerd.

Een derde categorie vrouwen die zich op Amstel 9 hebben gestoten zijn vrouwen voor wie homoseksueel gedrag op zichzelf geen punt meer is maar die weten dat het dat voor bepaalde praatgroepgenoten wel is. Bij hen is dus sprake van een soort bescher-

mende plaatsvervangende ergernis.

Voor de homo's onder ons leverde Amstel 9 tot nu toe dus geen problemen op. Maar als zij dit gelezen hebben liggen ook voor hen de problemen voor het opscheppen. Moeten ze zich nu 'inhouden', aangepast gedragen? Dat lijkt de ware wijsheid niet als een emancipatieproces (dat van de vrouw) ten koste zou moeten gaan van een ander (nl. dat van homoseksueel gedrag, dat overigens toch al geen goed wordt gedaan door al die getrouwde feministen met een vriendinnetje, die tegenover hun homoseksuele zusters zo lekker het wij-jullie-toontje (= hetero-homo-toontje) blijven aanslaan). Hoewel een beetje provoceren het emancipatieproces ten goede komt, is het provoceren op de agressief-persoonlijke toer van homoseksueel gedrag iets wat bijna altijd afstoot. In hoeverre echter iemand iets moet laten omdat het een ander wel eens zou kunnen ergeren is uiteindelijk een per situatie wisselende en persoonlijke zaak.

Een ander probleem dat homoseksuele vrouwen op Amstel 9 kunnen krijgen is dat ze zich onvrij gaan voelen: je kunt nauwelijik nog persoonlijk en aardig tegen iemand zijn als je weet dat die persoon weet dat jij homo bent: ze zal toch wel denken dat je bijbedoelingen hebt ... Hier krijg je dan de constructie dat vrouwen die een moeizaam bevochten emanci-

patie achter de rug hebben en uiteindelijk zo ver zijn dat de hele wereld (als die daaraan behoefte heeft) van haar mag weten dat ze meer van vrouwen houden, er door de bevooroordeelde houding van anderen lulliger aan toe zijn dan de minder geëmancipeerden.

Tenslotte: iemand die zich schrik laat aanjagen en laat frustreren door gedrag van anderen doet er natuurlijk geen goed aan alleen op haar eigen interpretatie van dat gedrag af te gaan; die ander heeft er recht op te horen dat zij lullig overkomt, en er recht op dat haar gevraagd wordt of zij dat-en-dat inderdaad zo-en-zo bedoelde. Situaties als hierboven beschreven, die de basis vormen van wat grotere problemen kunnen worden (kijk maar naar de vrouwenbeweging in de VS), dienen, zeker in bewustwordingsprocessen, expliciet gemaakt en uitgesproken te worden.

Opmerking: hopelijk heeft iedereen zich bij het lezen van dit stukje geërgerd aan het veelvuldige en nonchalante gebruik van de termen heteroseksueel en homoseksueel. Ze zijn precies zo gebruikt als in onze omgangstaal. Ieder praatgroepslid weet wel ongeveer wat ze inhouden. Het definiëren van beide begrippen is onmogelijk omdat van het begrip seksualiteit geen algemeen aanvaarde definitie bestaat, en het is hier ook van ondergeschikt belang.

---

## KONGRES LOOSDUINEN

4 | 1972

Een vrouwenkongres is een kongres voor vrouwen. Er worden geen mannen toegelaten, ook geen kamera-mannen of mannelijke journalisten. Voor vrouwen die al een tijd in praatgroepen zitten is dat geen punt meer, zij weten uit ervaring hoeveel beter je kan werken aan je eigen vrijmaking en bewustwording als er geen mannen bij zijn. Maar er zijn ook vrouwen die naar het kongres komen, die die ervaring nog niet hebben en die graag vriend of verloofde of misschien een lieve broer mee wilden nemen. Voor hen proberen we uit te leggen waarom we geen mannen toelaten.

Vrouwen hebben geleerd zich afhankelijk te voelen van mannen. Door een stelsel dat maakt dat onze toekomst meer afhangt van of we bij mannen in de smaak vallen dan wat we zelf presteren hebben we geleerd naar hen op te kijken. We hebben geleerd dat het belangrijker is of een man je aardig vindt dan of je van jezelf houdt. Vaak kunnen we zelfs niet van ons zelf houden, als we geen man hebben die bevestigt dat we die liefde waard zijn. We hebben geleerd lief te zijn en begrijpend en charmant en vooral niet agressief of veeleisend of haabaierig. Anders heb je haar op je tanden, heb je je man onder de plak of onder de pantoffel, heb je de broek aan in huis of ben je zo'n manwijf. Vrouwen hebben geleerd voortdurend te vragen om mannelijke erkenning, in een mate waarvan ze zich nauwelijks bewust zijn. Hoe vaak glimlachen we vriendelijk op een dag dat we ons niet vrolijk voelen? Vanuit die hunkering naar erkenning bekonnkurreren we elkaar. Vrouwen hebben niet geleerd hun rivaliteit om te

zetten in solidariteit. Dat kan pas wanneer we besef fen, dat we allemaal in hetzelfde schuitje zitten, wanneer we ophouden elkaar door mannenogen te bekijken en te beoordelen. In een groep vrouwen leer je die zaken af. Doordat er geen mannen bij zijn, door wie je aardig gevonden wilt worden, durf je eerlijker te zijn. Je vergeet of iemand mooi is of dik, je vergeet hoe je er zelf uitziet, je kan je facade laten vallen. Mannen kunnen niet meepraten over hoe het voelt om een vrouw te zijn, ze blijven in de praatgroep een buitenstaander. Mannen weten niet hoe het voelt om regelmatig mannen te moeten afschudden als je alleen over straat loopt na een bijeenkomst, ze weten niet hoe gekwetst je je kan voelen door opmerkingen als 'als je niet lacht, naaien we je kut dicht' of 'moet je dat stuk zien, wat een lekkere tietten, zullen we over d'r heen gaan mannen?' Ze weten niet hoe het voelt, wanneer je eindelijk je moed bij elkaar geraapt hebt om op te staan op een vergadering om iets te gaan zeggen en je ziet de mannen om je heen al ironies glimlachen, voordat je je mond hebt opengedaan. Of hoe je je voelt als je de hele dag met boodschappen hebt gesjouwd, drie maaltijden hebt verzorgd, drenzende kinderen hebt gesust en hij komt thuis en zegt alleen maar 'alweer zuurkool'. Of wat het betekent, als je uiteindelijk maar met een man naar bed gaat tegen je zin in, omdat het makkelijker is om hem dat plezier maar te gunnen, dan om zijn sjaggerijnige humeur te moeten verdragen, als hij zich door een weigering gekwetst voelt in zijn mannelijkheid. Onbelangrijke dingen zegt iemand, hebben jullie niets gewichtigers om je druk over te maken? Het le-

ven van de meeste vrouwen bestaat uit een aaneenschakeling van dergelijke onbelangrijke dingen. Een man in de groep blijft een buitenstaander, waardoor je je bespied voelt. En iedere vorm van ongelijkheid in de groep is hinderlijk voor het proces. We gaan ervan uit, dat alleen vrouwen onder elkaar kunnen ervaren wat het is om gelijk te zijn, omdat we allemaal in dezelfde positie zijn, en van daaruit onze ervaringen kunnen delen. Vrouwen die zich altijd ekskuseren, 'het zal wel een domme opmerking zijn, maar ...' of 'ik weet er niets van maar...' leren dat alleen af als er geen mannen bij zijn. En in een praatgroep moet je kunnen kankeren en kwaad worden en huilen als je wilt. Je moet je veilig genoeg voelen om ook over je eigen seksualiteit te praten als je daar behoefte aan hebt. Je hebt een plaats nodig waar je je niet hoeft te verdedigen, waar je je niet voortdurend hoeft af te vragen of je wel gelijk hebt, waar je onvoorwaardelijk wordt geaccepteerd. Van daaruit kan je weer een beetje sterker en zelfbewuster de wereld in, kan je de dagelijkse konfrontatie aan. Zonder mannen erbij kunnen we het verschil voelen tussen wat onze opvoeding van ons gemaakt heeft: een vrouwtje, en wat we hadden kunnen worden als we als mens waren opgevoed. Iemand zei na een bijeenkomst met alleen vrouwen: 'Voor het eerst besepte ik dat ik me altijd inkompleet had gevoeld als mijn man er niet bij was, en nu niet. Ik voel me heel, ik ben ik. En ik merk dat ik eigenlijk altijd een hekel heb gehad aan vrouwen en nu niet meer.' Er zijn meer argumenten waarom een vrouwenbeweging alleen met vrouwen werkt. Meer op een politiek nivo dan op een gevoelsmatig nivo, al heeft dat zeker met elkaar te maken. Vrouwen worden onderdrukt als vrouw. Deze hele map staat er vol over. Mannen hebben het ook niet gemakkelijk ze zitten ook vast in een voorgeschreven rolpatroon, en misschien is het voor hen nog wel moeilijker om zich te bevrijden — als ze dat willen. Maar de vorm van de

onderdrukking is anders, de machtsverhoudingen liggen niet gelijk. De bestaande verdeling levert mannen een aantal voordelen die ze zeker niet vrijwillig zullen afstaan. Voor vrouwen is het noodzakelijk zich als vrouwen te organiseren, zoals ook arbeiders of negers of buurtbewoners dat moeten doen. Als we ooit iets aan de bestaande machtsverhoudingen willen veranderen moeten we tegenmacht vormen. Mannen die beginnen te begrijpen hoe het zit met het feminisme, het zijn er niet veel, maar ze bestaan wel, moeten voorlopig zelf maar uitzoeken wat de beste manier daarvoor is. Misschien door zelf een mannengroep op te richten, of in hun relatie met een vrouw, of door ons te ondersteunen door wat vaker ons eten te koken en voor onze kinderen te zorgen. Voorlopig hebben we onze handen vol aan ons zelf. En het is heel gezond eens egoïsties te worden wanneer je je hele leven hebt gehoord dat je alleen bestaat als je zorgt voor anderen: je man, je kinderen, je baas, de honden en katten en planten, allejarige familieleden, zieken, bejaarden, gehandicapten en de hele godganse wereld. We zouden op kunnen houden ons te ekskuseren wanneer we ons zelf belangrijk genoeg vinden om voor te werken. We zijn aan de beurt.

VROUWEN ZIJN ONDERWORPEN AAN EEN GEORGANISEERDE TIRANNIE VAN MANNEN ZOALS ARBEIDERS ZIJN ONDERWORPEN AAN EEN GEORGANISEERDE TIRANNIE VAN PROFITEURS. ALLETWEE DE ONDERDRUKTE GROEPEN MOETEN BESEFFEN DAT ZIJ ZELF HUN EMANCIPATIE ZULLEN MOETEN BEVECHTEN. VROUWEN ZULLEN BONDGENOTEN VINDEN TUSSEN DE BETERE MANNEN, ZOALS ARBEIDERS BONDGENOTEN VINDEN TUSSEN DE FILOSOFEN, KUNSTENAARS EN DICHTERS, MAAR DE EEN HEEFT NIETS TE HOPEN VAN MANNEN ALS GROEP EN DE LAATSTE NIETS VAN DE BURGERLIJKE KLASSE.

Eleanor Marx

## PRAATGROEPINTERVIEW

4 1972

Tegenwoordig zeg ik, als ze me vragen naar de praatgroep: Nou leuk is het niet, maar als je denkt dat het niks voor jou is, kun je er altijd nog uitgaan. Ongeveer twee jaar zijn ze met elkaar bezig. In die tijd is er veel gebeurd. Ze raakten hun mannen kwijt of hebben er een gevonden. Drie van hen zijn met mannen en kinderen een kollektief begonnen. Een heeft de groep verlaten, toen ze het niet meer nuttig vond, terwijl ze pas nog liet weten veel aan de groep te hebben gehad.

**Waarom zijn ze eigenlijk begonnen**

- Ik zat in MVM en werd opgebeld. Ik had me er wel mee bezig gehouden. Ik overzag de draagwijdte van de groep, het praten over vrouwen niet zo, maar na drie keer begreep ik wel, dat het ingrijpend was, ook door de reacties van de mannen begreep ik dat.
- Door woede in mijn persoonlijke verhouding sloeg het erg aan. Ik had een gevoel, maar kon nog helemaal niet verbaliseren, dat de maatschappelijke verhoudingen en de man-vrouw verhoudingen zo verwrongen in elkaar zaten.

• Ik had een oproep geplaatst, omdat ik zo ontzettend behoefte had om eens structuurloos met vrouwen te praten. Ik had de hoop dat, als je met nieuwe mensen zou beginnen zonder bepaalde verantwoordelijkheden, je dan structuurloosheid zou krijgen, waar dan gelijkheid uit zou ontstaan. Dat kon in MVM niet en toen dacht ik met vreemde mensen kan het wel en dat is voor een deel ook wel uitgekomen, voor een deel niet.

• Toen ik me opgaf, heb ik het voor mezelf zo geformuleerd. Die oplossingen die er nu zijn, daar zijn we niet mee tevreden. Als we nu eens vrijuit gaan praten, misschien komen we dan tot een eigen probleemstelling, waaruit andere oplossingen te voorschijn moeten komen.

**Ze herinneren zich nog die eerste avond**

- Zo van zijn dat ze nou. Ik vond eerst niemand aardig en ik dacht wat moet dat nou. Van deze mensen had ik er nooit een uitgekozen om een praatje mee te maken. Dat kan ik niet meer verklaren.
- Ik geloof, dat we begonnen zijn en niet eens onze



---

namen hebben genoemd. Ik heb een jaar lang niet geweten wat voor kinderen iedereen had. Over werk enzo het kwam toevallig ter sprake.

- Vaste onderwerpen werden niet besproken, geëvalueerd werd er tot nu toe ook niet. Misschien omdat we graag willen dat er iets positiefs uitkomt. We wachten dus tot we allemaal gelukkig zijn geworden en aangezien we dat helemaal niet zijn, wachten we gewoon. Omdat wij de eerste groep zijn, moeten we eigenlijk aantonen met z'n allen, dat het lukt en dat je daar heel goed en heel bevrijd en heel gelukkig van wordt. Op dit moment zit iedereen volstrekt in de vernieling en beantwoorden we niet aan onze missie. Maar af en toe zeggen we opeens, dat we er ontzettend veel aan gehad hebben. Ik vind het heel twijfelachtig of het tot het geluk heeft bijgedragen. Dat er een andere denkwijze is ontwikkeld, waar we geen van allen meer omheen kunnen, daar ben ik van overtuigd.

#### **Wat is er in die tijd met ze gebeurd**

- Ik lag nachten wakker. Het was zo intensief. Ik had het gevoel, dat er opeens allerlei stukken van mijn leven op de juiste plaats kwamen. Een soort van legkaart. Ik had het altijd alleen verwerkt. Dingen, waarvoor je vroeger zo had geschaamd en nu ontdekte je, dat het niet zo gek was.
- Ik doe het allemaal wat gemakkelijker, want het grootste deel van mijn leven is achter de rug. Mijn kinderen zijn groot en ik heb geen illusie van banen meer. Ik hoef niks meer. Ik kan zeggen het is allemaal verkeerd geweest. Het is een beetje vrijblijvend. Vroeger had ik een ontevreden gevoel, dat ik zo thuis zat en hij een leuk leven had en dat ik eigenlijk alleen via hem leefde. Daar kon ik me niet aan ontworstelen. Ik had geen behoefte aan een psychiater, maar ik had echt onlustgevoelens. Dat is nu over.
- Zoals wij dat in het eerste half jaar gedaan hebben. Het totaal laten wegvallen van iedere agressie en bij iedereen oproepen van dat wat er door de onderdrukking bij ieder was zoekgeraakt. Een soort spiegelbeeld creëren van wat ieder in het dagelijks leven is en de omkering maken van wat ieder had kunnen zijn. Maar dat kun je niet worden en dat is waar iedereen mee zit. En dan ga je denken het wordt niks en dan ga je maar weer met je oude zelf rondlummelen.
- Ik heb me erg gefrustreerd gevoeld, omdat het zo weinig politiek was. Toch hebben we het gehad over de overgang van inzicht naar gedragsregels. Nu ik ga veranderen, verlies ik alles wat ik heb. Toen kwam er een tijd dat iedereen zo vreselijk somber was en zo vreselijk alleen en toch kreeg je het gevoel, we hebben niemand meer dan elkaar, want niemand begrijpt waar we het over hebben. Na negen (!) maanden begonnen de konsekwenties te komen. Voor de opvoeding van je kind, je ouders enzovoort. Iedereen rende toen naar iedereen toe en had elkaar persoonlijk erg nodig. Dat was voor de groep als zodanig erg frustrerend. Je zat van ik heb gehoord dat ... Ik geloof dat het een soort breekpunt was. Sindsdien zitten we nog wat uit te huilen en zijn de woensdagavonden een soort balsem.

#### **Hoe is het nu**

- Ik heb een gevoel van verzadiging. Ik ben erg moe van het analyseren. Ik heb het gevoel, dat ik het nu wel door heb. Hoewel ik alleen heb durven scheiden door de groep. Je hebt wel de groep nodig om je gedrag te blijven aanpassen. Het beroerde is, dat je in de groep geen nieuw gedrag kunt oefenen.
  - Ik heb heel lang gedacht over wat ik zou moeten kunnen en ik ben erachter gekomen van mijzelf, dat wat ik zou moeten kunnen ik niet haal. Sinds kort berust ik daar in. Die enorme flinkheid, die ik van mezelf eiste kon ik emotioneel niet aan en ik forceerde mezelf.
  - Geen van ons heeft de intentie gehad om het te kunnen en het fijn te vinden. Ik doe het toch en ik zit in een volstrekt lege kamer zonder wat er in. Mijn gespreksonderwerpen met degenen daarbuiten zijn beperkt. Ik zit met die leegte en wat daarin moet. En ik kan daar alleen over praten met mensen die ook in die leegte zitten. Anderen kennen het probleem niet. Zodra het gemeenschappelijke is afgelopen krijgt ieder haar manier om te verwerken, wat ze heeft opgestoken. Ik ben er erg pessimistisch over. Vrouwen zijn geneigd zich als tijgers aan die oude identiteit vast te klampen. Zo'n proces gaat toch zo, dat de meerderheid afwacht of een paar waaghazen in die leegte iets leuks zullen creëren, en als het dan leuk blijkt te zijn dan zullen ze dat ook wel gaan doen. Maar het is toch aan een betrekkelijk klein aantal mensen overgelaten, waardoor het waarschijnlijk mislukt.
  - Ik voel aan een kant leegte en isolement, maar aan de andere kant veel meer veiligheid dan ik vroeger ooit gehad heb. Het gevoel, dat er nu veel meer mensen met dezelfde dingen bezig zijn. Ik denk dat we nu op het punt gekomen zijn, dat je nog geen perspectieven ziet, dat je voortdurend nog weer dingen wegdoet, maar nog niet ziet hoe het verder moet.
  - Iedereen is nu leuk in haar eentje bezig van alles te veranderen en het is de vraag in hoeverre dat werkt en of niet al die pogingen versmoren, als daar niet werkelijk iets politieks komt. Er zijn nog steeds zulke verstremde machtsvormen. Verder heb ik het gevoel dat de vrouwenbeweging, zoals ze nu is zo konsumptief is. Wij zijn een soort produktieapparaat voor bevrijding. Ieder komt om er iets te halen. Weinigen komen er iets brengen. Dat mensen menen dat ze tegen zulke oeroude dingen als wij tegenoverstaan met een avond praten in de week iets zouden kunnen doen is waanzin. Het is ook zo vrouwelijk om helemaal niet te willen zien wat er allemaal achter zit. En nooit geweld erbij trekken en nooit de oorlog en nooit de politiek en alleen maar blijven meieren over mannen en kinderen en absoluut geen verband zien en niet verantwoordelijk zijn en alleen praten over onze eigen ziel en ons eigen persoonlijk leven. Op dit moment gaat het er steeds om wat te doen en hoe te doen. Zo van kun je een vrouw op de rand van zelfmoord brengen door iets met haar man te beginnen en daar zelf buiten blijven staan. Het gaat om gedragsregels en normen en dat is een griezelig proces, omdat het kollektief vastgesteld wordt, en zodra het kollektief wordt is het een dwang en als het niet kollektief wordt, wordt het
-

nooit wat. En dat is het punt waar we nu op zitten. Het stellen van normen en waarden moet je niet te snel doen, omdat je anders terecht komt op terreur. Het uitstoten van diegenen, die niet de normen volgen. In linkse groepen zie je alles kapot gaan aan de terreur. Een norm is ook dat de koplopers en de allerlaagsten af zullen vallen. De middelmaat is ook een valkuil.

•Maar het is toch niet iets, wat je snel doet nu iedereen langzamerhand aan de konsekwenties toekomt. Het is van het laatste halve jaar dat mensen angstig worden. Het heeft tijd nodig. Ik denk steeds maar, waar ben ik aan bezig...



## ► MACHTSVERHOUDINGEN TUSSEN VROUWEN

4 | 1972

Vrouwen hebben geen macht. Als ze in bepaalde situaties wel macht hebben zijn dat situaties waarin ze niet veel kwaad kunnen, tweederangs situaties, en/of ze hebben die macht met goedkeuring van mannen: vrouwenmacht is altijd ontleende macht. We hebben een aantal situaties waarin vrouwen zonder mannen opereren — of zonder hun direkte invloed — op een rijtje gezet en gekeken hoe in elk van die situaties in principe de macht ligt. We kijken steeds naar twee dingen: hoe kom je aan macht, en: wat kun je er mee doen. We willen uitzoeken wat we elkaar in een bepaalde situatie aandoen, hoe dat mogelijk is, wat het effect kan zijn. Misschien is het mogelijk ermee op te houden als we weten waar het vandaan komt... Daarom gaan we na zo'n situatie beschreven te hebben kijken wat voor 'n soort macht daar vooral in het geding is.

### Vrouwen uit je familie

*Moeder-dochter:* Binnen de gezinssituatie is de moeder de ingewijde, ze is ouder, ze is gekozen door de vader. Sommige moeders moeten het helemaal doen met het gezag dat ze aan de vader ontleent. Ze kunnen macht uitoefenen, als ze het niet te dol maken: vader moet erachter staan of anders moet het toch op z'n minst gaan om het handhaven van een algemeen, of voor het milieu waarin ze zit, geldende norm. Zo beïnvloedt ze de keuze van kleding, leermogelijkheden en vriendjes, en kan ze laat thuiskomen en vrijen verbieden. Andere moeders zijn in staat om eigen waarden, die niet overeenkomen met die van de vader en van de omgeving, te handhaven en hun eigen ideeën in het gezin te belichamen. Zij kunnen dat doen door zelf het goede voorbeeld te geven en niet-navolging te bestraffen met onthouding van liefde. Maar dat kan ze alleen als ze een of ander moederlijk ideaal belichaamt. Als de dochter ouder wordt krijgt ze meer mogelijkheden om terug te pesten: haar wapens zijn haar jeugd en haar meer-vrouw-zijn. Als ze niet meer in één huis wonen draaien de rollen zich een beetje om. Maatschappelijk gezien bekleden moeder en getrouwde dochter een gelijkwaardige positie, alleen is de dochter jonger, mooier, brengt ze nageslacht voort enz. Misschien kan ze zelfs macht over haar moeder gaan uitoefenen. Een enkele keer krijgt ze haar moeder zover dat die zich ook jeugdiger en modieuzer gaat kleden, wat niet altijd een bedreiging van de dochter hoeft te zijn (die rimpels krijgt ze toch niet weg), maar wat wel de status van de dochter (zo'n jonge vlotte moeder) kan verhogen.

*Zusters:* a. Binnen de gezinssituatie hangt het ervan af wie de lieveling van vader is. Dat kan zijn omdat ze mooi is, soms omdat ze intelligent is. De andere zuster voelt zich lelijk of dom — wellicht is zij de uitverkorene van de moeder (kan zo misschien terugvechten?). De uitverkorene zuster — later degeen met de meeste vriendjes — kan niet direkt macht uitoefenen. Wel kan ze manipuleren: indirect macht uitoefenen op haar zuster via haar ouders.  
b. Buiten de gezinssituatie. Als ze beiden getrouwd zijn lijkt me de vrouw van de man-met-de-meeste-status de bovenligger, hoewel de patronen uit de gezinssituatie waarschijnlijk sterk doorspelen. Als een van beiden niet getrouwd is zal die behandeld worden als de zielepoot, ook al is ze gelukkig en professor. Als het beiden werkende vrouwen zijn kan de vrouwelijkste winnen maar ook de hoogste in positie.  
(...)

*Vrouwen in een werksituatie:* Vrouwen aksepteren gemakkelijker orders van een man, dan van een vrouw. Ze identificeren zich niet met de vrouwelijke baas, omdat zij door onderwerping aan een vrouw niet, zoals door onderwerping aan een man, in haar vrouw-zijn wordt bevestigd. We kunnen desnoods nog wel aanvaarden, dat iemand die als vrouw 'mislukt is (oud, lelijk, geen man) enige macht over ons heeft, we vinden dat zelfs wel rechtvaardig omdat ze verder zo zelig is, maar we pikken het eenvoudig niet als een hogere maatschappelijke positie alleen maar extra heeft.

Als leerling-verpleegster aksepteerde ik wel het gezag van de ouwe, liefst nog moederlijke hoofdzuster, maar toen iemand van mijn eigen leeftijd, die bovendien veel mooier was en meer vriendjes had dan ik, plotseling hoofd van de afdeling werd, was ik razend en saboteerde de boel zoveel ik kon. Dat getreiter leverde me uiteindelijk natuurlijk geen macht op (zij kon me laten ontslaan), maar het maakte het voor haar wel erg moeilijk zich te handhaven, de andere leerlingen reageerden nl. net zo op haar, we waren erg solidair in dat opzicht. Misschien was het haar wel gelukt, als ze het aangedurfd had ook wat van haar zwakheden aan ons te laten zien, in plaats van alleen maar te laten zien hoe goed en geslaagd ze in alles was? Misschien was het gelukt als ze solidair met ons was geweest?

*Huisvrouwen:* Denkend hierover was de vrolijke konklusie dat huisvrouwen geen macht hebben over elkaar. Ze kunnen elkaar sarren, treiteren, ongelukkig

maken, zelfvertrouwen ontnemen, de ogen uitsteken, dwarszitten, maar macht is dat niet. Huisvrouwen zijn geen groep, maar een verzameling losse individuen, ook al staan ze samen bij de uitgang van de school op hun kinderen te wachten of wonen ze op dezelfde galerij. Vrouwen zijn geen groep omdat ze geen gemeenschappelijk belang hebben. Haar taken zijn haar man behagen, haar kinderen grootbrengen en haar huis schoonhouden en in de huidige situatie van het Heilige Gezin zullen deze taken de huisvrouwen tot in alle eeuwigheid gescheiden houden. Geen gemeenschappelijk belang maar alleen maar concurrentie en rivaliteit. Die concurrentie neemt soms de vorm aan van imitatie: nog lekkerder proberen te koken, of van juist op tegengesteld terrein hoge ogen gooien: onder het zeer bijzonder lekkere eten van de ander een intelligentere konversatie voeren.

Soms hebben huisvrouwen eventjes wel een gemeenschappelijk belang bv. als ze samen een bazar voor de kerk organiseren of een peuterspeelzaal oprichten. Dan zie je macht ontstaan. We zouden natuurlijk wel erg graag willen dat dit allemaal ontleende macht was: de vrouw van de dokter en van de dominee hebben het meeste te zeggen. Voor een deel is dat ook waar, maar er kan ook macht zijn door eigenschappen die nodig zijn voor het doel, dus bij de bazar goed kunnen cakes bakken en borduren en bij de peuterspeelzaal met wethouders kunnen praten en subsidie loskrijgen.

Maatschappelijk is het vaak zo dat als iemand macht heeft doordat zij één essentieel ding goed kan (dus bv. heel handig de subsidie heeft losgekregen) zij ook macht krijgt toegeschoven en/of neemt op alle andere gebieden (dus ook doorslaggevend mag beslissen over het aan te schaffen speelgoed). (Misschien zou het bijzondere van de vrouwenbeweging kunnen zijn om dit olievlakeffect tegen te gaan.)

Er is nog één ding wat één huisvrouw wel eens voor elkaar krijgt en dat is de status opdrijven van andere huisvrouwen, ook een kleuren-t.v. enz. dit is helemaal ontleende macht afhankelijk van de status van haar man. Huisvrouwen hebben dus geen macht want ze hebben geen gemeenschappelijk belang. Er is maar één gemeenschappelijk belang dat huisvrouwen kunnen hebben als ze dat willen en dat is het feminisme. Zodra dat gebeurt vormen vrouwen een groep, nl. een feministiese beweging en dan is er macht.



*Seksuele relaties tussen vrouwen:* Homoseksueel gedrag wordt nog algemeen beschouwd als afwijkend gedrag. Voor relaties, berustend op dergelijk niet-erkend gedrag, bestaan daarom geen vaste patronen of rollen. Dat is een voordeel: je moet in een dergelijke relatie jezelf redden, een individueel patroon ontwerpen. Dat is ook een nadeel: je mist de stevigheid van een rol waarop je kunt terugvallen; het vergt bovendien meer creativiteit dan in andere relatievormen nodig zijn, waardoor de verleiding groot is in imitatie te vervallen: mannen-, vrouwen-, moederrol. De wijze waarop de leegte aan rol wordt ingevuld bepaalt waarschijnlijk het meest de interne machtsverhouding. Ekstern: vrouwen die als homoseksueel bekend staan hebben minder kans op maatschappelijke macht: ze worden niet au sérieux genomen, als vrouw. Een discussiepunt is voor ons of de vrouw in een mannenrol, die immers niet wordt gesteund door de mannensolidariteit, intern aan die rol macht zou kunnen ontnemen.

*Macht en seksisme:* We denken wel dat iedereen het prettig vindt om macht te hebben, ook vrouwen, al komen we daar niet graag voor uit; maar we weten niet in hoeverre dat door de maatschappelijke situatie wordt veroorzaakt. Is het nodig om een bepaalde hoeveelheid macht over anderen te hebben voordat je je een volwaardig persoon kan voelen? Of is het voldoende om niet aan macht van anderen onderworpen te zijn? En is dit hetzelfde voor mannen als voor vrouwen? Deze samenleving suggereert vooral mannen voortdurend dat ze niet volwaardig zijn als ze niet beter zijn dan tenminste een aantal anderen. Zoals de toestand nu is, kunnen ze hun man-zijn beleven aan het feit dat ze beter zijn dan alle vrouwen. Hun zelfbeleving is met die macht verweven: seksisme.

We weten niet of een samenleving denkbaar is zonder macht. Organisatie brengt altijd macht en gezag voort, en op deze overbevolkte wereld is veel organisatie nodig, zelfs als we in kleinere gemeenschappen zouden kunnen leven. Dit kan echter nooit rechtvaardigen de macht op grond van seksuele kenmerken te verdelen. Samenlevingsorganisatie en seksualiteit moeten gescheiden worden.



## SEKSUALITEIT

Als alles goed zou gaan met de mensen — maar dat is niet zo — dan zou seksualiteit iets heel gewoons zijn. Ik heb daar wel eens over gedagdroomd. Ik loop in de zon, zomaar, en in het groen. Zelf ben ik in het blauw en denk aan de tijd dat de mensen nog een ziel hadden, lang voordat 'identiteit' werd uitgevonden. Ook kijk ik maar wat rond. En dan zag ik een mens, lang en loom, met pure en toch zachte ogen en ik ging samen met haar of hem wandelen en bloemen plukken en lekker samen liggen en weer verder wandelen; of we gingen vrijen hing er

van af, maar in elke dagdroom ging ik blij weer naar huis en slapen.

Maar zo gaat het helemaal niet. We gaan met ons onzegbaar verlangen mooi de mist in. Voor ons is seksualiteit niet ongecompliceerd, teder en onzakenlijk. Seks is vreselijk! Een bron van toestanden en problemen, je hele leven lang. Eerst is het spannend, als je met een vriendje of vriendinnetje steeds maar verder uitprobeert, maar dan komt ooit het moment waarop je denkt: is dit nou alles? En daarvoor en daarna zijn er dan de momenten van pro-

blemen die moeizaam worden opgelost of als onoplosbaar in een hoek gegooid, en de lange en moeizame processen van seks leren: technieken leren, seksuele uitingen van anderen leren, hun lichamen, je eigen lichaam, wat wil ik nou met seks, wat moet ik er mee, wordt het ooit echt wat en wat dan precies?

Heeft het iets met tederheid te maken? Iets met liefde? Iets met communicatie? Is seks inderdaad het 'mooiste en intiemste wat er tussen twee mensen kan zijn'? Is de bedoeling van seks alleen maar je fijn voelen en waarom moet het dan met anderen? Wat is de bedoeling van seks? Wat is seks?

---

## SEKS EN AFWAS

4 | 1972

**Wie haalt het haardotje uit de gootsteen?** Kut is vies. De gootsteen is ook vies. Mijn handen ruiken naar alles wat we vandaag gegeten hebben; die lucht gaat er met wassen niet af. Wij vrouwen zijn voor het vuile werk, de poepluiers en het gootsteenbakje, en daarom worden we vanzelf ook vuil. Om te mogen vrijen moeten we ons heel goed wassen, maar de lucht van vernedering gaat er haast niet meer af. Je kan je man nog zo lief vinden, het is toch moeilijk om te vergeten dat hij het is die je het vuile werk laat doen; en het is moeilijk om te geloven dat iemand die jou het vuile werk laat doen, werkelijk van je houdt. Als hij niet zou willen dat je vuil was, zou hij dan niet helpen de boel schoon te houden? In plaats daarvan zegt hij dat het truttig is om over vuil te zeuren.

Mannen hebben hun scheppingen altijd verricht zonder zich om het afval te bekommeren. De timmerman laat de krullen liggen, de fabrikant loost zijn afval in de rivier. Hij spuit zijn sperma in een kut en bekommert zich niet om de lakens. Zouden mannen zich schuldig voelen over het vuil? Zij laten het niet merken. Ze hebben het zo geregeld dat wij ons schuldig voelen. Ik heb mijn hele leven geweigerd op te ruimen of schoon te maken, maar je schiet er niets mee op. Je blijft je schuldig voelen. Je bent de liefde pas waard als de afwas gedaan en het haardotje uit de gootsteen gehaald is. En dat je je dan zelf een gootsteen voelt met een haardotje erin, is misschien niet zo gek.

---

## PSYCHIATRIESE BE(MIS)HANDELING

4 | 1972

We kwamen tot het onderwerp van de psychiatrische mishandeling van de vrouw via de stelling dat de vrouwen in deze mannenmaatschappij overal onderdrukt worden, dus ook, en misschien wel in bijzonder sterke mate in de therapeutische situatie (met name in de psycho-analyse). Om het idee te illustreren dat vrouwen in hun therapie soms schandalig behandeld worden door hun psychiater, beschrijven we hieronder enkele gevallen die ons door verschillende (ex)patiënten verteld zijn. Toen wij hun ervaringen aanhoorden of lazen, bleek vaak dat wij de eersten waren die hun kijk op de zaak voor waar aannamen. Door anderen werden zij niet geloofd, als zij zich beklagden, maar alleen hun psychiater, omdat die voor het publiek nooit iets fout kan doen. De psychiater in kwestie kon nooit ergens van beschuldigd worden omdat hij zich boven alle verdenking verhef: de beschuldigingen van zijn patiënten werden haar ingegeven door haar eigen verkrachttingsfantasieën, penisnijd, enz. Zo is de patiënte die bij een kwaadwillende (opzettelijk of onopzettelijk) psychiater in behandeling is, altijd volkomen vogelvrij verklaard. Zelfs wettelijk is er tegen een psychia-

ter die misbruik maakt van zijn macht als alwetende specialist, niets in te brengen: hij kan de schuld van al zijn misdrijven volledig van zich afschuiven door te beweren dat die beschuldigingen louter fantasieën zijn; er is immers geen getuige bij geweest, die haar verhaal kan bevestigen. Bij de benadering van dit onderwerp bekeken we de instelling van de psychiatrie dus vanuit het standpunt van de vrouwenemancipatie; de psychiater is een man (natuurlijk bestaan er ook vrouwelijke psychiaters, maar die lieten we even buiten beschouwing, ook omdat er zo weinig zijn). Deze heeft door de aard van zijn beroep, door de aard van de therapie en omdat hij een man is, een grote macht over zijn vrouwelijke patiënten, waar hij gemakkelijk misbruik van kan maken. We hebben echter een fout gemaakt. We gingen ervan uit, zonder ons daar verder rekenschap van te geven, dat het systeem van de psychotherapie op zich juist is, maar dat we de misstanden daarin moesten bestrijden. Dit was een misrekening, omdat we, zoals we later merkten, niet het misbruik van het systeem, maar het systeem zelf moeten bestrijden...

---

## VROUWENBEVRIJDINGSFRONT

7 | 1973

Eind maart is het Vrouwen Bevrijdings Front opgericht, een actiegroep die vooral bestaat uit vrouwen die na lang praten in de praatgroepen eindelijk wel eens iets willen *doen*: aan anderen proberen duidelijk te maken dat vrouwen echt worden onderdrukt, en hoe. Het VBF heeft geen vaste binding met de praatgroepen en bestaat niet uit vaste leden. Er zijn tot nu toe vier acties geweest. Bij drie ervan

werden pamfletten uitgedeeld die verspreid in deze Vrouwenkrant staan afgedrukt en die duidelijk maken wat het VBF nu met zo'n actie wou, waar het tegen protesteerde. De eerste actie was bij de film Turks Fruit. Met demonstratieborden waarop leuzen als: 'Erik kijkt niet verder dan zijn pik lang is', 'Leve de grieten met de hangtieten' (omdat die in de film zo vernederd wer-

den), 'Vrouwen pik het niet langer', 'Turks Fruit terug naar Oegstgeest', 'Neuk beuk — vrouw au' wandelden we voor de bioskoop heen en weer, de voorbijgangers pamfletten uitdelend. Het publiek reageerde vooral in het begin van de avond niet agressief maar wel belangstellend; velen schoten in de lach om de borden, maar de portiers van Tuschinsky dirigeerden ons 'met die vieze praatjes' de hal uit, de stoep op. Tijdens de voorstelling probeerden we met boegeroep en dergelijke geluiden de aandacht van het publiek te vestigen op die momenten in de film waar vrouwen worden vernederd.

Vervolgens hebben we de stad volgeklad met leuzen ZIJ KOMT, gewoon om aandacht te trekken en het feministies symbool (vuistje) bekend te laten worden.

Ook hebben we solidair meegelopen in de demonstratie van de tekstielarbeidsters die eindelijk wel eens hetzelfde loon voor hetzelfde werk als de mannen doen willen hebben. We hadden de borden van Turks Fruit overplakt met leuzen als 'Vrouwen solidair' en 'Vrouwen in de zijk — bazen stinkend rijk' en hebben onderweg — het regende en stormde — duizend angsten uitgestaan dat er ineens 'Leve de grieten met de hangtieten' zou doorlekken.

De volgende aktie was het tijdelijk bezetten van de bar van kafé Mulder (hoek Weteringschans-Vijzelstraat) waar vrouwen zonder mannelijke begelei-

ding aan de bar niet worden bediend (sinds de aktie is geweest wel!). We hadden weer demonstratieborden buiten het kafé en deelden binnen en buiten pamfletten uit.

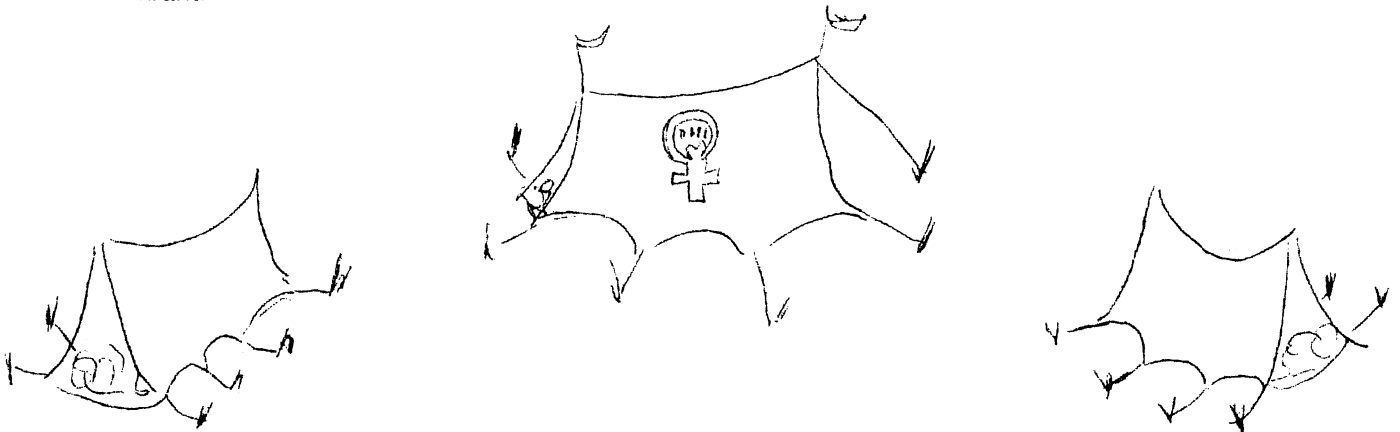
De week vóór moederdag vond er weer een aktie plaats. Op etalages en reclame-affiesjes werden lange stikers geplakt met 'Moederdag: zoethoudertje' en 'Moe d'r dag — pa z'n jaar'. Zaterdag hebben we een standbeeld op de Dam en daarna op het Rembrandtplein opgericht voor de Onbekende Huisvrouw. Waarom we dit allemaal deden kun je lezen in het pamflet 'Moederdag, zoethoudertje voor het hele jaar' dat elders in deze krant is afgedrukt. Bij het standbeeld legden we onder het zingen van 'Stofdoekje leggen, niemand zeggen' een krans. Alle akties hebben tot nu toe de pers gehaald, sommige met foto's, d.w.z. dat een zo groot mogelijk publiek kennis heeft kunnen nemen van het onbehagen bij de vrouw. Het VBF gaat zich beraden op volgende akties. *Wat moeten we doen?* Ludiek zijn of agressief zijn? De economiese of de seksuele onderdrukking van de vrouw (of de combinatie van beide) aan de kaak stellen? Of akties voeren over bepaalde vrouwenberoepen? Of ...?

Kom meepraten, meedoen. Als niemand iets doet *blijven* vrouwen onderdrukt. Praten in praatgroepen is nuttig voor jezelf, maar niet voor de andere vrouwen en de onderdrukking wordt er niet minder van.

## → BERICHT

10|1974

Misschien willen feministen die een buitenhuisje hebben dat huisje incidenteel al dan niet tegen vergoeding afstaan aan feministen die geen buitenhuisje hebben. Als je je aanmeldt komt het in de volgende Vrouwenkrant.



## O NDERDRUKT

10|1974

Ik kan mijn eigen bondgenoot niet zijn  
want mijn gelijk schijnt mij te klein

Die twijfel in mij is de kracht  
die mij doet zwichten voor hun macht  
en maakt dat ik mijzelf veracht

O, die verkrampde dracht  
van dolle drift met angst...

Voor mijn verdorde zelf  
ben ik het bangst

We gaan niet meer in ondertrouw  
en ook niet meer verloven  
en nooit meer zullen we aan een man  
voor eeuwig trouw beloven  
We gaan het gezag onteren  
We gaan veel meer leren  
We gaan banken oplichten  
We gaan epossen dichten  
We gaan presidenten ontvoeren  
We gaan hardop boeren  
We gaan kroegen lopen  
We gaan stadions slopen  
We gaan met vrouwen vrijen  
We gaan op drie-tonners rijden  
We gaan het gezin ontwrichten  
We gaan vrouwenhuizen stichten  
We gaan in het donker op de straten  
We gaan ons beschermen met karate  
We gaat vuren laten laaien  
We gaan onrust zaaien  
We gaan



## FEMINISTIESE DROOM

11|1974

Heel Nederland stond vol met Vrouwenhuizen en in die huizen hadden allerlei voormalige groeperingen hun plaats en niet in de vorm van verzuiling maar op basis van specialisatie. Dat zat zo: Om te beginnen kostte niets meer lidmaatschapsgeld, je kon overal voor niks bij en iedere vrouw was eigenlijk al vanaf haar geboorte een feminist die met de aankomst van de jaren des onderscheids haar vorm van feminisme koos en in de loop van haar leven voortdurend wisselde van specialisatie al naar gelang haar zin en mogelijkheden.

Het vroegere MVM (zonder mannen) was nu de specialisatiegroep: Wetswijzigingen. Het vroegere Dolle Mina de straatactiegroep (zonder mannen). De vroegere Rooie Vrouwen de groep feministische politiek, welke groep nauw samenwerkte met het voormalige MVM, De vroegere NVV-vrouwen samen met de vroegere Meta van Beek de groep 'vrouwen wel en vrouwen niet aan het werk', ook weer nauw samenwerkend met de Rooie en MVM-vrouwen. De vroegere Christelijke vrouwenbonden waren nu 'vrouwen voor vrouwen gezellig bij elkaar'. De vroegere Plattelandsvrouwen waren de 'Vrouwen vor-

men vrouwen' groep en die werkten met iedereen en alles samen.

Ik droomde trouwens ook nog hoe dit eventjes eenvoudig en helder geregeld werd. Alle groepen kwamen onder groot gekrakeel bijeen in de RAI en na een humoristische discussie die erover ging dat alle bestaande groeperingen toch alles voor alle vrouwen deden en waarbij een snelle ontkerstening plaatsvond van de Christelijke vrouwen door hen de tweeduizend jaar malafide propaganda van het Christendom voor te houden vond iedereen inderdaad dat de specialisatie van belang was en tevens zo handig en daarop volgde een grote schuifpartij waarbij alle aanwezigen zich vast naar eigen aard voegden bij die groep die hen het meest aanstond. De functie van de vrouwenhuizen werd het onderdak bieden aan de groepen en het gaande houden van een soepel publiciteitsbeleid waardoor alle vrouwen in Nederland en daarbuiten op de hoogte werden gebracht en gebracht bleven worden van alles wat er gaande was en zodoende wisten alle vrouwen alles en werden alle vrouwen Feminist.

## OOK GIJ, BRUTUS

12|1974

Er zijn op de wereld twee soorten mensen: mannen en vrouwen. Gelukkig daarom maar dat het feminisme bestaat. In het feminisme echter zijn ook weer (minstens) twee soorten vrouwen: homo-vrouwen en hetero-vrouwen, die het soms moeilijk hebben met elkaar.

Wat dat moeilijke uitmaakt is denk ik dat homo's en hetero's in de praktijk reserves hebben ten opzichte van elkaar die ze niet uitspreken, maar die, als de zaak een beetje hoog loopt, naar buiten komen in

de vorm van: ja, maar jullie... en dan kan je naar believen gaan invullen: weten niet wat het is om de verantwoordelijkheid voor kinderen te hebben, begrijpen van de problemen van getrouwde/homo/heterovrouwen niks, hebben het maar makkelijk, je hoeft alleen voor jezelf te zorgen, hebben het maar makkelijk, je zit lekker in je veilige huwelijk en laat ons het vuile werk doen. Op dit stramien kan eindeloos gevarieerd worden. Kortom, het eigenaardige is dat de verschillen in de positie van homo's en he-

tero's, als ze al ter sprake komen meestal negatief geformuleerd worden, om niet te zeggen dat ze zelden anders gesteld worden dan in de vorm van een *verwijf*. En dat is een verschijnsel dat tot wanhoop kan stemmen. Want het enige dat feminisme tot een potentieel revolutionaire beweging maakt in plaats van tot bv. een sekte is dat het alle vrouwen betreft, en het betreft alle vrouwen omdat ze, op basis van ervaringen die ze van elkaar *herkennen*, inzien dat vrouwenonderdrukking deel uitmaakt van een systeem en dat alle vrouwen zich binnen dat systeem automaties aan de verliezende kant bevinden. Maar als het homo-hetero betreft wil het er soms de schijn van hebben dat het met dat herkennen toch niet lekker zit maar dat er eerder sprake is van afzetten tegen. Hoe komt dat nou? Want, behalve in details, is de positie van homo- en hetero-vrouwen binnen het systeem gelijk, of ze nu met mannen of met vrouwen leven, gewoon omdat ze vrouwen zijn. Maar iedereen heeft natuurlijk haar eigen specifieke gevoeligheden, die beschermd moeten worden door, lijkt het soms, een aan de eigen positie gekoppelde Aanspraak op het bezit van de Waarheid, maar als het eenmaal zover is, is de tijd rijp voor de Strijd voor Reinheid in Eigen Gelederen, in plaats van tegen de onderdrukking van buiten. Een bekende Aanspraak enerzijds is dat homoseksualiteit een politieke keuze is. Wat dat precies betekent wordt zelden helemaal duidelijk, maar als deze

aanspraak gefundeerd was, zou je bijvoorbeeld mogen verwachten, dat van het (toenmalige) COC van meet af aan krachtige feministiese impulsen uitgegaan zouden zijn. Aangezien dit niet het geval is moet gekonkludeerd worden dat er op zich niets politieks is aan homoseksualiteit en dat dit een Loze Aanspraak is. Een bekende Aanspraak anderzijds is dat alleen hetero-vrouwen echte vrouwen zijn, omdat zij zich in het heetst van de strijd zouden bevinden. Deze Aanspraak is natuurlijk een uitvloeisel van een maskulinisties waardenstelsel (vrouwen zijn alleen mensen in verhouding tot mannen) en dus ook een Loze. Maar uiteindelijk zijn dit allemaal dingen die iedereen best weet. Hoe komt het dan, dat binnen het feminisme dit onderscheid toch voor de nodige reserves, twijfels en wrevels kan zorgen? Misschien hebben wij in onze onderdrukking wel een soort 'Ook Gij, Brutus'-komplex ontwikkeld. Wij lopen gewoon te wachten tot het weer gebeurt: de homo's tot de hetero's ze weer laten vallen (zie je wel, ze doen het weer), (en dat gebeurt natuurlijk ook wel eens), de hetero's tot ze weer het gevoel kunnen krijgen dat óók hier, etc. (en dat gebeurt natuurlijk ook wel eens), maar dat zullen we dan toch af moeten leren, want laten we het voor de zekerheid nog maar weer eens duidelijk stellen, vrouwen hebben geen leven, en tenzij we een klassebewustzijn ontwikkelen en inzien dat we aardig moeten zijn voor elkaar zullen we het nooit krijgen ook.

---

## MIJN BIJDRAGE

12 | 1974

**M**Ik hou van vrouwen die hun haar in hun ogen hangt, dat kan je wegstrijken. Ik hou van vrouwen die veel roken, die kan je bijvoorbeeld vuur geven in het donker en dan zie je ineens hun gezicht. Ik hou ook erg van vrouwen met hun voorhoofd helemaal bloot, daar kan je je hand zo prettig opleggen. Ik hou van sombere vrouwen, soms hoor je ze plotseling lachen. Ik hou van vrouwen die bonkend lopen, dan

weet je tenminste altijd heel goed dat ze er zijn. Ik hou van vrouwen die een beetje doof zijn, dan kan je je naar ze toe buigen als je praat. Ik hou van vrouwen met brede polsen, je kan er helemaal van dromen hoe het moet zijn om die te omvatten. Ik hou van vrouwen met brillen, die je kan afzetten en hun ogen zoenen. Ik hou van slapeloze vrouwen, daar kan je mee praten 's nachts.

---

## JAAR VAN DE VROUW

15 | 1975

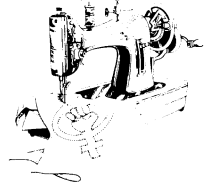
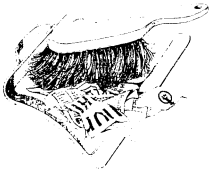
**J**Onlangs vroeg een kennis mij: 'Zeg, dat feminisme, Jaar van de Vrouw en zo, denk je ook niet dat er wel snel een tegenbeweging zal ontstaan?' Ik heb hem vrij verbijsterd geantwoord, dat het Jaar van de Vrouw op zich al een tegenbeweging is. Feminisme laat zich immers niet verkopen, verpakt in een manifestatie van een paar miljoen. En op het moment dat dit wel gebeurt, verliest de feministiese beweging haar revolutionaire élan, dat haar kern vormt. Uit verschillende analyses is gebleken dat de onderdrukking van vrouwen direkt gerelateerd is aan het kapitalistiese systeem (sorry voor het woord). Het huidige gezin en de positie van de vrouw daarin is van groot belang voor het blijven functioneren van ons sociaal-ekonomies bestel. Zolang vrouwen bereid zijn hun leven en hun persoonlijkheid op te offeren, hiertoe opgevoed door Witte Raven pockets, aan de Liefde, die al spoedig blijkt te bestaan uit vuile luiers wassen en plees schoonmaken, zolang

vrouwen (gratis) bereid zijn het door de maatschappij gekneusde ego van hun man op te vijzelen door voor hem klaar te staan met liefdevolle woorden en flesjes Underberg op momenten dat Hij dat nodig heeft, zolang vrouwen bereid zijn hun gezin in de steek te laten en te gaan werken als de ekonomie dat nodig vindt en even gemakkelijk weer terugkeren in dat gezin zònder recht op een werkloosheidsuitkering als die zelfde ekonomie dat nodig vindt, zolang vrouwen onbetaalde sociale arbeid blijven verrichten èn zolang vrouwen hun dochters opvoeden in het zelfde patroon van Witte Raven-romantiek, hebben onze kapitalistiese produktiesystemen een grote overlevingskans. Uit dit gegeven kunnen we konkluderen dat het feminisme van nature revolutionair is. Dat wil zeggen, zolang het zich niet laat institutionaliseren in de vorm van een Jaar van de Vrouw. Zou een zichzelf respekterende, linkse arbeider het op prijs stellen

als 1976 werd uitgeroepen tot het Jaar van de Arbeider? Integendeel, hij zou het zien als een poging om zijn strijd te ondermijnen en onschadelijk te maken door deze in het systeem op te nemen. Door het instellen van het Jaar van de Vrouw wordt de vrouwenbeweging omgevormd tot een belangenvereniging die zich inzet voor gratis kresjes en gelijke betaling voor gelijk werk, maar die haar werkelijke

doel, te streven naar een samenleving waarin vrouwen noch mannen onderdrukt worden, uit het oog verloren heeft.

Wij vrouwen vormen een indrukwekkend grote minderheidsgroep, maar wij zullen op onze hoede moeten zijn voor vormen van repressieve tolerantie zoals het Jaar van de Vrouw, die er op gericht zijn onze kracht te breken.



## ALS

God als de wereld van mij was dan zou ik ze, die mannen die hun bek niet opendoen behalve wanneer ze zich achtergesteld voelen, dan lullen ze je zo gek dat 't kant noch wal raakt.

En al die vrouwen die oververmoeid met de zorg voor hun kinderen in rottige warenhuizen voor te weinig geld rotzooi lopen te kopen, die vrouwen die zou ik gewoon kresjes en een smak geld geven. En die meiden die op belachelijke shit opleidingen zitten om straks een verzorgend rot baantje te kunnen doen voor te weinig geld in te veel uren, die meiden zou ik gewoon bevrijden en lekker over laten kiezen.

En de dienstplicht zou ik verlengen tot minstens 20 jaar dienen, want per slot van rekening zijn onze dijken zo zwak dat die waterlinie echt wel permanent bewaakt moet worden.

Bovendien zou ik minstens overdag de mannen uit 't

straatbeeld willen bannen, gewoon omdat ik er niet meer tegen kan voortdurend te moeten zien en horen dat ze niet van ons vrouwen houden.

Nou en de hele show business zou ik goed aanpakken. Cirkussen, films, toneel, muziek, kabaret en de hele reut allemaal gedaan door vrouwen zodat het eens een keertje ophoudt dat je niet uit kunt gaan zonder je af te schermen voor de seksistische situaties die ze je voorschotelen.

Het aanbod van dingen die je kunt kopen en de voorwaarden waar vrouwen onder werken daar zou ik me toch eens de bezem doorhalen. Maar het belangrijkste zou toch zijn dat mannen zich eens een beetje gedeisd hielden zodat we niet voor elk stukje ruimte hoeven te vechten maar onze energie kunnen gebruiken om enigszins ongehinderd ons met vrouwen bezig te houden, zonder dat dat nou onmiddellijk de meest idiote gevolgen heeft.

15 | 1975

## RIJK-ARM

Eerste associatie bij rijk; dure sieraden, veel kleren, sportauto's met ingebouwde stereo-installatie en vier keer per jaar een vakantie in Saint Tropez. Eerste associatie bij arm; honger, een versleten jurk, blote voeten en een hoop ellende.

Zo op het eerste gezicht zijn er arme en rijke vrouwen: Jacky Onassis past in de meeste opzichten bij de eerste associatie, en een zeer arme vrouw in de sloppen van New Delhi bij de tweede. Maar een mens wordt niet zomaar rijk of arm, je moet er wat voor doen: studeren of hard werken of heel grof zijn, of anderen voor je laten werken of ... met een rijke of arme man trouwen.

We hoeven niet naar het andere eind van de wereld om het verschil tussen rijk en arm te zien; hoewel minder opvallend dan in de sloppen van New Delhi bestaat er ook in ons landje een duidelijk verschil in inkomens tussen de hoogste en laagste klassen.

Sommige vrouwen kunnen er een dienstmeisje op na houden, en een werkster voor twee dagen in de week, en andere vrouwen moeten twee dagen in de week werkster zijn om de eindjes aan elkaar te knopen. De eerste groep zouden dan de rijke vrouwen moeten zijn en de tweede groep de arme vrouwen.

Maar dan blijf je nog zitten met het feit dat deze vrouwen rijk/arm zijn omdat ze GETROUWD zijn met een rijke/arme man.

De sociaal-ekonomiese status die vrouwen in onze samenleving hebben is afgeleid van de positie die hun mannen innemen. Trouw je met een bouwvakker dan ben je de vrouw van een bouwvakker en dan heeft dit ook zijn gevolgen voor de hoeveelheid geld, die je per week kunt besteden; trouw je met een dokter dan ben je doktersvrouw en dan betekent dat dat je niet ieder dubbeltje hoeft om te keren voor je het uitgeeft. Maar in geen van beide gevallen is het je EIGEN verdiens. Voor getrouwde vrouwen is geld iets dat ze krijgen, niet verdienen. En ze worden dan ook duidelijk niet betaald naar het werk dat ze zelf doen, maar naar het beroep dat hun man uitoefent. Een vrouw uit een lagere klasse kan zich ook alleen maar naar een hogere klasse opwerken VIA haar man. Op grond hiervan zouden we kunnen konkluderen dat er eigenlijk geen rijke of arme vrouwen bestaan, alleen maar rijke of arme mannen. Wat overigens niet betekent dat er geen verschil bestaat in de mate en de aard van hun onderdrukking.

Mijn (schaarse) ervaringen op dit gebied hebben mij

16 | 1975



geleerd dat het wel degelijk verschil maakt voor je emancipatie of je als vrouw tot, laten we zeggen, de middenklasse of de arbeidersklasse behoort. Bij de middenklasse is vooral de rolverdeling in het gezin heel duidelijk: moeders taak is het huishouden, vader brengt het geld binnen. In deze klassen worden zeer hoge eisen gesteld aan de moeder als exclusieve opvoedster van de kinderen, zij moet een goede huisvrouw zijn, die bovendien nog na het verzorgen en opdienen van een goed verzorgd etentje, haar gasten tijdens de koffie met cognac bezig houdt in een intelligent gesprek. Ze heeft een goede opleiding, maar heeft haar interessante baan opgegeven voor haar gezin. Frustratie is haar deel. Bij de arbeidersklasse ligt de onderdrukking van vrouwen op een ander terrein. De meeste vrouwen, die tot deze klasse behoren, hebben nauwelijks een opleiding, 'omdat ze toch gingen trouwen'. De rolverdeling in het gezin is minder duidelijk, omdat de vrouw in de meeste gevallen ook werkt. Haar man verdient eenvoudigweg niet genoeg. Zij komt dan terecht in de rotste en laagst betaalde baantjes en ze sjouwt zich bovendien rot aan de dubbele taak, die haar opgelegd is: werkende vrouw en huisvrouw. Zij heeft dus geen dringende behoefte aan een baan buitenshuis, om zichzelf zo te bevrijden van de frus-

traties, die het huishoudelijk werk haar opleveren; zij is al opgenomen in het arbeidsproces en juist haar werk vormt een belangrijk deel van haar onderdrukking. Daarentegen worden er aan haar niet zulke hoge eisen gesteld op het gebied van opvoeding, er wordt niet van haar verwacht dat zij konstant voor haar kinderen klaar staat met pedagogies verantwoorde adviezen.

Hoewel er dus, oppervlakkig gezien, geen tegenstelling rijke/arme vrouwen bestaat, bestaan er wel degelijk belangentegenstellingen binnen de totale groep vrouwen. Bij vrouwen uit de middenklasse bestaat er vooral de behoefte aan een eigen bewustwording, aan praatgroepen waarin je in gesprek met andere vrouwen je eigen problemen kunt herkennen, zodat je niet meer zonodig naar de psychiater moet voor de behandeling van je frustraties. Voor deze groep vrouwen bestaat niet het probleem van te weinig scholing, zij hebben een goede opleiding, maar ze kunnen er niets mee doen. Arbeidersvrouwen hebben allereerst behoefte aan betere kansen op scholen, gratis kresjes, gelijke beloning voor gelijkwaardig werk, e.d. Een vrouwenbeweging die wil strijden voor alle vrouwen, zal rekening moeten houden met deze belangentegenstelling.

## TJA

ELF VROUWEN IN EEN RESTAURANT AAN HET ETEN. KOMT ER EEN MAN LANGS, ZEGT:  
'ACH MEISJES, HELEMAAL ALLEEN?'

16 | 1975



## \* GEDICHT

een aardige vrouw uit Haren  
had vreselijk de pest aan baren  
ze werd feminist  
en voor ze het wist  
had ze wapperende en lange haren

16 | 1975



## R RELATIES IN HET VROUWENHUIS

Een homoseksuele relatie van vrouwen kan naar mijn gevoel twee vormen aannemen: een homoseksuele en een heteroseksuele. Ben je op zoek naar een vrouw die net zo is als je zelf bent, dan ben je op zoek naar een homoseksuele relatie. Ben je op zoek naar een vrouw die juist anders is dan jij zelf bent, dan ben je op zoek naar een heteroseksuele homoseksuele relatie, zou je kunnen zeggen. Beide relaties hebben hun eigen problemen. Ben je beiden ongeveer hetzelfde naar instelling, temperament, karakter, opvoeding, sociaal milieu, inkomen, enz., dan kun je elkaar heel goed begrijpen en aanvoelen en anders dat proberen te leren. Dit maakt dat je dichter bij elkaar staat en een hechte band krijgt. Dat dicht bij elkaar zijn is heerlijk maar heeft soms als gevolg dat je zo bij elkaar betrokken bent dat het je bijvoorbeeld onmogelijk is om je aan de stemming van de ander te onttrekken. Is de ander treurig, dan kun je zelf niet blij zijn, enz. Dat kan een gevoel van

onvrijheid en van verstikking geven, maar gaat het goed dan weet je dat je in deze onveilige wereld tenminste een huis hebt, bij die andere vrouw die je zo goed kent en opvangt.

'Hetero-homoseksuele' relaties noem ik relaties van heel verschillende vrouwen. In deze relaties zijn vrouwen veel meer dan in de 'echte' homo-relaties overgeleverd aan onderdrukkingpatronen. Gezien het feit dat wij door onze ouders met de beste bedoelingen zijn grootgebracht, meestal (ook al vind je achteraf dat ze het maar slecht hebben gedaan) zijn wij vrouwen allemaal opgevoed om nog lang en gelukkig te leven met één man. Of kent iemand een ouderpaar dat hun dochter heeft opgevoed tot een gelukkig homoseksueel of kommunaal leven? Ik niet. Wij vrouwen zijn er dus allemaal op gericht onze liefde te geven aan een mens, en wel een man, en we leren met de paplepel (aan het voorbeeld dat onze ouders ons geven), hoe onze toekomstige re-

17 | 1975

latie zal zijn: hij heeft een baan en het initiatief, is heer en meester in de buitenwereld en thuis, en wij dienen: verzorgen, geven liefde, baren, zogen, enzovoorts. Tot we gesmolten zijn in wegcijfering. Deze houding brengen vrouwen in, in homoseksuele relaties. Als je allebei zo bent is er in principe geen probleem. Je bent allebei even zwak en dus gelijkwaardig en geschikt voor een gelijkwaardige relatie: een holoseksuele relatie waarin je samen kunt proberen jezelf en de ander zelfstandiger te maken. Maar als de ander een flinke zelfstandige vrouw met een eigen inkomen is, hard geworden in een mannenbaan, dan krijg je problemen: het heteroseksuele patroon (zij afwassen en hij pils drinken), zal onherroepelijk in de relatie een rol gaan spelen. Of beide vrouwen aksepteren een dergelijk patroon (de een het mannetje, de ander het vrouwtje), of ze aksepteren het niet en dan is het vechten en lijden geblazen.

Ik geloof dat veel relaties tussen vrouwen, vooral als het je eerste relatie is, zo'n heteroseksueel patroon

hebben — vrouwen kunnen immers niet anders dan vrouw zijn en zich laten onderdrukken in hun gevoelens en in hun activiteit. Uit veiligheidsoverwegingen beginnen namelijk veel vrouwen een homo-relatie met een vrouw met ervaring (net zoals veel vrouwen graag voor het eerst willen vrijen met een man met ervaring). Ze constateren dan, en ik heb dat een vrouw huilend in het Vrouwenhuis horen zeggen, vrouwen zijn precies zoals mannen! En dat vind ik zo jammer van de relaties in het Vrouwenhuis. Vrouwen komen daar om zich met andere vrouwen bezig te houden en om even onder het beheersende mannenoog vandaan te zijn. Het is natuurlijk niet de bedoeling dat zij daar dan opnieuw in onderdrukkingspatronen verzeild raken, plaatsvervangend voor de afwezige man, uitgevoerd door andere vrouwen. Laten we toch, zoals in een vorige Vrouwenkrant stond, een beetje voorzichtig zijn met vrouwen en vooral de Vrouwenkrant niet gebruiken om teleurstellingen in relaties op andere vrouwen te verhalen!

## KANTOORHUWELIJK

17|1975

Van alle administratieve vrouwenberoepen staat dat van privé- of direktie-sekretaresse het hoogst aangeschreven, zowel bij de vrouwen als bij de mannen in de administratieve sektor. En zie ze door de gangen lopen, die direktie-sekretarissen! Het hoofd geheven, de heupen wiegend, lager vrouwelijk personeel nauwelijks aankijkend. Zij zijn de 'getrouwde vrouwen' onder de vrijgezelle kantoormeisjes. Zij zijn als het ware mevrouw — die andere zijn maar juffrouw — want zij hebben één man voor zich alleen die zij op zijn wenken bedienen en die niet naar andere kantoorvrouwen omkijkt. Wat een typiste of sekretaresse uit zelfrespekt nooit zal doen, dat doet de direktie-sekretaresse wel: bloemen bij haar baas zetten, boodschappen voor hem doen, zijn sigaretten en sigaren aanvullen, alles voor haar 'man'. Ze is de huisvrouw onder het vrouwelijk administratieve personeel. En daarmee staat ze hoger

dan de gewone kantoorvrouwen die maar juffrouw zijn. En zij is daar trots op, net zo trots als de echte getrouwde vrouw die medelijden heeft met haar ongetrouwd gebleven vriendin. De baas van de direktie-sekretaresse, de direktie is net als zij ook blij met zijn kantoorhuwelijk. Zijn klusjes worden immers veel toegewijder gedaan dan als ze door verschillende vrouwen gedaan zouden worden? Net als in een echt huwelijk heeft hij maar te fronsen en zijn wens wordt vervuld. De toegewijde sekretaresse heeft bovendien voordelen boven zijn eigen vrouw: zij stelt helemaal geen eisen. Hij kan met haar naar bed (vaak), maar hoeft haar emotionele problemen niet te verdragen.

Nee hoor: er gaat niets boven het kantoorhuwelijk. In geen relatie zijn de partners zo tevreden. Tot de sekretaresse ouder dan 35 wordt natuurlijk en nog 40 jaar, alleen, voor de boeg heeft ...

## JE MOEDER

18|1975

Wat had ze kunnen worden volgens jou?  
toneelspeelster  
dominee  
direktrice van een  
groot winkelbedrijf  
chef kokkin  
huisvrouw  
textielfabrikant  
tennislerares  
tuinvrouw  
dame van de huishouding  
lid van de Tweede Kamer  
koningin  
verpleegster  
minister-presidente  
garderobiëre  
kleuterleidster

